

Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után

Jelige:
BTR080

Pályamunka lezárásának dátuma:
2022.09.30.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
1. Történelmi áttekintés	4
1.1. A modern konfliktus eredete	4
1.2. A széteső Szovjetunió hatása Hegyi-Karabah későbbi hovatartozására, az első-hegyi karabahi háború kirobbanása.....	6
1.3. A 2016-os, négynapos háború.....	8
2. A 2020-as hegyi-karabahi háború.....	8
2.1. A nagyhatalmi szereplők belépése a háborúba	9
2.2. A hadviselő felek felszereltsége.....	11
2.3. Drónhadviselés a 44 napos háborúban	14
2.4. Út a tűzszünethez, a háború lezárása	17
2.4.1. A 2020 október 10-én életbe lépő tűzszüneti megállapodás	17
2.4.2. A 2020. november 10-én életbe lépő tűzszüneti megállapodás	19
3. A háború lezárása, hatása a térség politikájára, területi felosztására.....	21
3.1. A tűzszüneti megállapodás utáni területi és geopolitikai változások	21
3.2 A háborút követő örmény belpolitikai válság	23
3.4. Infrastrukturális változások és az ebből eredeztethető konfliktushelyzetek	24
Konklúzió	25
Irodalomjegyzék	26

Bevezetés

Hegyi-Karabah az elmúlt időszakban „kiharcolta” magának azt a figyelmet, amelyet a nemzetközi közösség évtizedeken keresztül nem adott meg neki. Habár azt hihetnénk, hogy apró méretei miatt a terület – és a rajta húzódó évtizedes viszály - nem bír nagy jelentőséggel korszakunk nagyobb konfliktuszónái mellett, ám a sokak által el nem ismert, kis-kaukázusi állam a 2020 szeptemberében lezajló, utólag 44 napos háborúnak keresztelt fegyveres konfliktus után számos olyan geopolitikai is haditechnikai újítást hozott, amelyet a közeljövőben érdemes lesz a szemünk előtt tartani. OTDK dolgozatomban egy történelmi betekintést követően főleg ezekre a pontokra szeretnék fókuszálni. Emellett szeretném elemezni azt, hogy a hegyi-karabahi háborúknak igazából kik a legnagyobb nyertesei, hogy melyek is azok az országok amelyek Azerbajdzsán és Örményország évtizedes viszályának köszönhetően kiterjeszthették befolyásukat a kaukázusi térségben.

1. Történelmi áttekintés

Hegyi-Karabah egy 11 500 km²-en fekvő, nemzetközileg nem elismert, de facto állam a Kis-Kaukázusban. A 2020-as háború előtt, a terület lakossága 137.737 fős lakossággal rendelkezett¹, amelynek jelentős része - nagyjából a fele - a Hegyi-Karabah Köztársaság szívében, Sztepanakertben élt. Az 1990-es évek elején lezajló háború után a terület számottevő részét az örmények vonták ellenőrzésük alá, azonban a két évvel ezelőtt kirobbanó fegyveres konfliktus újra átrajzolta a térség térképét. Dolgozatomban ezekről, a térség geopolitikai helyzetét igencsak felforgató, társadalmi, földrajzi és biztonságpolitikai változásokról szeretnék írni.

1.1. A modern konfliktus eredete

A napjainkban is tartó azeri-örmény konfliktust a huszadik század elejétől eredeztethetjük. A konfliktus etnikai jellege abból is származtatható, hogy az évszázad elején a Bakuban élő örmény nemzetiségű középosztály és munkásosztály életkörülményei sokkal jobbak voltak, mint a helyi azeri lakosságé.² Ez a jelenség az időszakban több etnikai pogromot is eredményezett. A cári Oroszországban lezajló forradalmak nyomán és az első világháború kirobbanásával megalakult a csupán néhány hónapig fennálló Kaukázusontúli Demokratikus Szövetségi Köztársaság, amely felbomlása után három államot, az Azerbajdzsáni, a Grúz és az Örmény Demokratikus Köztársaságot hagyta maga után.³ Ezek közül csupán a grúz államnak voltak konkrét határai, az azeriek és az örmények között vita alakult ki Hegyi-Karabah, illetve két másik régió, Zangezur és Nahicseván hovatartozása felől.⁴ Bakuban ebben az időszakban zajlott le az örmény vezetésű Bakui Kommün elleni, azeriek vezette felkelés is, amelynek eredményeül az örmény erők és bolsevikok több ezer azeri lakost mészároltak le a város általuk lakta részein.⁵ Az azeri megtorlásra azonban nem kellett sokáig várni: 1918 szeptemberében –

¹ Ethno Caucasus, adatgyűjtemény a hegyi-karabahi népszámlálásokról: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnkarabax.html>

² Szabó Mihály: *Befagyott konfliktusok: esettanulmány Hegyi-Karabah példáján keresztül*. Tér-Gazdaság-Ember: a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának tudományos folyóirata. p.102.

³ Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

⁴ Szabó Mihály: *Befagyott konfliktusok: esettanulmány Hegyi-Karabah példáján keresztül*. Tér-Gazdaság-Ember: a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának tudományos folyóirata. p.103.

⁵ De Waal, Thomas, 2003, *Black Garden - Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York University Press, p.100.

nem sokkal az addig a térségben állomásozó brit csapatok kivonulása után⁶ - a területre bevonuló oszmán sereggel közösen az azeri fél örmények ezreit ölte meg. A konfliktus áldozatainak száma 1920-ra megközelítette a húszezret.⁷

Az etnikai villongásoknak a Szovjetunió megalakulása, és a Vörös Hadsereg bevonulása a Dél-Kaukázusba vetett véget. A Kaukázusontúli Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság megalakulásával, 1921-ben meghúzták az új Azerbajdzsáni, Grúz, és Örmény Köztársaságok határait.⁸ A Moszkva által meghatározott országhatárok egyik fél tetszését sem nyerték el, hiszen a területek felosztására létrehozott Kavburo⁹ az túlnyomórészt azeriek által lakott Nahicsevánt, mint exklávé, és az örmény többségű Hegyi-Karabahot, Hegyi-Karabahi Autonóm Körzet néven¹⁰ az azerbajdzsániaknak, míg az előbbi két területet elválasztó Zangezur térségét pedig az örményeknek adta.¹¹ Ez az intézkedés évtizedekre csillapította az indulatokat, habár kisebb szervezkedések a Hegyi-Karabah Örmény Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolásának érdekében a 40-es és 50-es években is előfordultak, az örmények diplomáciai eszközökkel nem tudták megszerezni a területet.

Az 1960-as évek szovjet „trendje”, mint a „nemzetiségi kulturális reneszánsz”¹² is alapot adott az etnikai konfliktus ismételt kiújulásához. Ebben az időszakban, az örmény népirtás 50. évfordulójához közeledve újra megerősödtek az örmény nemzeti törekvések, amelyek eredményeképpen a két, számukra ellenséges népcsoportot, az azerieket és a törököket, „etnikailag összemosták”¹³. Hasonló folyamatok zajlottak le az azeri értelmiségiek köreiben is, ami azt eredményezte, hogy a két kaukázusi népcsoport egymás iránt mutatott ellenszenv a 80-as évekre megerősödhetett.

A helyzet későbbi eskalációját az is „elősegítette”, hogy a háború előtt sem az Örmény, sem az Azerbajdzsáni SZSZK nem volt etnikailag homogén. Az időszakban az Azerbajdzsáni

⁶ Yarrow, E.A, The Caucasus: The British Withdrawal and Present Conditions, The Journal of International Relations Vol. 10, No. 3 (Jan., 1920), pp. 251-255

⁷ De Waal, Thomas, 2003, *Black Garden - Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York University Press, p.100.

⁸ Marosvári Csaba (2013): A hegyi-karabahi konfliktus (1988–1994). Grotius Közlemények (2013.10.16). p. 5.

⁹ A Szovjetunió kaukázusi tagköztársaságokat felügyelő bizottsága.

¹⁰ Szabó Mihály: *Befagyott konfliktusok: esettanulmány Hegyi-Karabah példáján keresztül*. Tér-Gazdaság-Ember: a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának tudományos folyóirata. p.100.

¹¹Marosvári Csaba (2013): *A hegyi-karabahi konfliktus (1988–1994)*. Grotius Közlemények (2013.10.16). p. 6.

¹² uo. p. 6.

¹³ uo. p. 6.

SZSZK területén mintegy 400 000¹⁴ örmény élt, közülük 220 000-en Bakuban¹⁵. A 90-es évek elején a fokozódó örményellenes fellépések után ezen lakosok nagy része az Örmény SZSZK-ba kényszerült menekülni. Az örmény tagköztársaságban is hasonló volt a helyzet: közvetlenül a háború azerbajdzsániak tízezrei éltek az Örmény SZSZK-ban, azonban a fegyveres konfliktus után a térségben ugyanez a kisebbség gyakorlatilag eltűnt¹⁶.

1.2. A széteső Szovjetunió hatása Hegyi-Karabah későbbi hovatartozására, az első-hegyi karabahi háború kirobbanása¹⁷

A konfliktus új fejezete a Szovjetunió meggyengülésével kezdett el megnyílni. Az 1980-as években az örmények körében újból napirendre került Hegyi-Karabah kérdése, és az örmény nép az évtized végére már referendum kiírását kérte azzal kapcsolatban, hogy Hegyi-Karabahot az akkori Örmény Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolják. Az örmények felbátorodásának egyébként az is része volt, hogy a nemzetközi közösség is egyre többet tudhatott meg a terület függetlenedését kívánó népről: többek között Mihail Gorbacsov pénzügyi tanácsadója, Abel Aganbekian egy párizsi látogatásának alkalmával felvetette azt az ötletet, hogy Hegyi-Karabah területét csatolják az Örmény SZSZK-hoz¹⁸. Ezen gondolatnak megvalósulása lehetségessé is vált, mert 1988 februárjában a hegyi-karabahi szervek a Hegyi-Karabah Autonóm Körzet Örmény SZSZK-hoz csatolását kérelmezték. A csatlakozási szándékot az Azerbajdzsáni SZSZK egyáltalán nem nézte jó szemmel, azonban az Örmény SZSZK üdvözölte a kérelmet, és támogatta az Autonóm Körzet kérelmét. Azonban az örmény és azeri fél között fennálló viták lezárásában Moszkva az 1977-es alkotmány 73-as és 78-as cikkelyére¹⁹ hivatkozva döntött arról, hogy Hegyi-Karabah a továbbiakban is az Azerbajdzsáni SZSZK-hoz tartozzon. Ez azonban már nem állította meg a konfliktusban részt vevő feleket: még 1988-ban örményellenes pogromok kezdődtek az Azerbajdzsáni SZSZK területén levő, Szumgait városában, majd két évvel később Bakuban is. Ez az örményeket az azeri területek elhagyására készítette, azonban – félve attól, hogy örmények általi támadások áldozatai lesznek

¹⁴ INS Resource Information Center (1993), Azerbaijan: *The Status of Armenians, Russians, Jews and other minorities*, p. 10.

¹⁵ Szabó Mihály: *Befagyott konfliktusok: esettanulmány Hegyi-Karabah példáján keresztül*. Tér-Gazdaság-Ember: a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának tudományos folyóirata. p.107.

¹⁶ Ethno Caucasus, adatgyűjtemény a hegyi-karabahi népszámlálásokról: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnkarabax.html>

¹⁷ Ez a fejezet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a fejezetével.

¹⁸ De Waal, Thomas, 2003, *Black Garden - Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York University Press, p.20.

¹⁹ A cikkelyek szerint a határok csak akkor módosíthatók, ha abba mind a kettő tagköztársaság beleegyezik.

– számtalan azeri menekült el az Örmény SZSZK-ból is, így a két tagköztársaság területén az időszakban egy népességcsere is lezajlott. Ebben az időszakban a villongások egyre gyakoribbá váltak, de a helyzet az után harapózott el, hogy a Szovjetunió felbomlása után Oroszország – saját geopolitikai és stratégiai érdekeit szem előtt tartva – a függetlenedő Örményországot kezdte el katonailag is támogatni.

A hegyi-karabahi konfliktus 1991-re nyílt háborúvá bontakozott ki, amely 1994-ig tartott. 1992-ig úgy tűnt, hogy a háborúból Azerbajdzsán fog győztesként kikerülni, azonban később az örmény irreguláris csapatok visszavonulásra kényszerítették az azerieket. Azzal, hogy 1992 májusában az örmény csapatok elfoglalták Shushi városát, Örményország megnyerte a háborút – és ezzel együtt Hegyi-Karabah területét is.

A háborút lezáró tűzszüneti megállapodás megkötésére, orosz közvetítéssel, Biskekben került sor. A szerződés kimondta, hogy hegyi-karabahi területről ki kell vonni a katonákat, helyre kell állítani a térség infrastruktúráját, illetve a háború elől elmenekülő lakosságot is lehetőség szerint vissza kell engedni a térségbe²⁰.

1. ábra

Hegyi-Karabah helyzete az első hegyi-karabahi háború után²¹

²⁰ ENSZ-dokumentum (1994, május 5.), a Biskek-protokol,
<https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Bishkek%20Protocol.pdf>

²¹ BBC (2020. október 12), Armenia Azerbaijan: Reports of fresh shelling dent ceasefire hopes,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-54488386>

1.3. A 2016-os, négynapos háború

A biszeki protokoll azonban hozta a megkötésével várt eredményt. Mivel az 1994-ben lezárult hegyi-karabahi háború végén a felek csupán a tűzszüneti megállapodásig jutottak el, a békeszerződés megkötéséig nem, kisebb-nagyobb határvillongások a továbbiakban is előfordultak. 2016 tavaszán azonban újra egy háború kirobbanása fenyegette a helyieket: április 2-án heves harcok kezdődtek Hegyi-Karabahban.²² Az offenzívát Azerbajdzsán azzal indokolva indította meg a karabahi erők ellen, hogy Baku szerint támadásuk egy válaszcsepítés arra, hogy az örmény erők bombázásainak célpontjaivá civilek által lakott azerbajdzsáni területek váltak. A támadás oka azonban sokkal valószínűbb, hogy az volt, hogy az azerbajdzsáni erők tesztelni akarták a velük szembenálló örmények védekezési képességeit. A harcok során mindkét fél számos fegyvernemet vetett be – Azerbajdzsán többek között már az Izraeltől vett drónokat is²³ – és a négy nap során a területen heves harcok alakultak ki. Az elmérgesedő körülmények miatt Azerbajdzsán Sztepanakert lebombázásával fenyegette meg Karabahot, amire válaszként az örmények az azeri olajfinomítókat vették volna célba. Azonban mielőtt ezek a fenyegetések tettelegességgig fajultak volna, a háború véget is ért. Április 5-én a rövid háborúban részt vevő felek bejelentették, hogy felfüggesztik a harcokat²⁴, így a 2020-as háborúig a térségben viszonylagos nyugalom uralkodott, ugyanakkor a két fegyveres konfliktus között is rendszeressé váltak a kisebb határvillongások.

2. A 2020-as hegyi-karabahi háború

A hegyi-karabahi konfliktus következő fejezete 2020 őszén nyílt meg. 2020. szeptember 27-én hírek érkeztek arról, hogy Hegyi-Karabahban újra háború tört ki²⁵. A 44 napig zajló harcoknak végül egy újabb, Moszkvában aláírt tűzszüneti megállapodás vetett véget. A háború – annak ellenére, hogy viszonylag rövid ideig tartott, illetve egy olyan térségben zajlott, amelyet a nemzetközi sajtó is gyakran figyelmen kívül hagy – számos haditechnikai újítást mutatott be, illetve alapjaiban forgatta fel a Dél-Kaukázus hatalmi berendezkedését. A továbbiakban ezekre a jelenségekre szeretnék kitérni.

²² Jarosiewicz, Aleksandra; Falkowski, Maciej (2016) *The four-day war in Nagorno-Karabakh*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-06/four-day-war-nagorno-karabakh>

²³ Hecht, Eado (2022), *Drones in the Nagorno-Karabakh War: Analyzing the Data*, <https://www.militarystrategymagazine.com/article/drones-in-the-nagorno-karabakh-war-analyzing-the-data/>

²⁴ Jarosiewicz, Aleksandra; Falkowski, Maciej (2016) *The four-day war in Nagorno-Karabakh*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-06/four-day-war-nagorno-karabakh>

²⁵ International Crisis Group (2022): *The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer*, online: <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer>

2.1. A nagyhatalmi szereplők belépése a háborúba²⁶

A két országnak jelenleg kettő állandó partnere van, Oroszország és Törökország, akik - megjegyzendő – egymás riválisai is. Ezáltal, amint az egyik fél kihasználta volna a háborút a térségbeli befolyásának növelésére, magától értetődő volt az, hogy a presztízsvesztés elkerülésének érdekében a másik fél is nagyobb erővel jelenjen meg a térségben. Ahhoz, hogy megértsük, hogy miért is próbált Oroszország és Törökország hatással lenni a hegyi-karabahi háború alakulására, egy rövid áttekintést szeretnék nyújtani a szóban forgó országok dél-kaukázusi jelenlétével kapcsolatban.

Ahhoz, hogy megértsük, hogy két regionális hatalom hogyan érintett a konfliktusban, és hogy Oroszországnak miért volt meghatározó szerepe a negyvennégy napos háború lezárásában, érdemes a nagyhatalom kapcsolatait Örményországgal és Azerbajdzsánnal is górcső alá venni.

Először is, Oroszország katonailag szoros kapcsolatban áll Örményországgal, mivel a dél-kaukázusi ország tagja az „oros NATO²⁷”-ként is emlegetett, minszki központú Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (KBSZSZ). A szervezet célja – hasonlóan az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének ötös cikkelyéhez –, hogy tagállamai fenyegetés esetén megvédjék egymás területi integritását. Oroszország és Örményország mindemellett még 2010-ben aláírt egy védelmi szerződést,²⁸ amelynek eredményeképpen Oroszország katonákat küldött a dél-kaukázusi államba, hogy segítse az örmény területi integritás megőrzését. A szerződés nem terjedt ki Hegyi-Karabah területére – hiszen a nemzetközi közösség azt szakadár azeri területnek tekinti –, illetve azzal kapcsolatban is merültek fel kérdések, hogy egy, a dél-kaukázusi területen kibontakozó háború esetén Oroszország rendelkezne-e el fegyveres beavatkozással.²⁹ A továbbiakban, 2016-ban a két ország tárgyalása egy közös légvédelmi „hálózat” felépítéséről is sikeresen zárult.³⁰

²⁶ Ez a fejezet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a fejezetével.

²⁷ Rubin, Uzi (2020), *The Second Nagorno-Karabakh War: A Milestone in Military Affairs*, The Begin-Sadat Center For Strategic Studies, Bar-Ilan University, Mideast Security and Policy Studies No. 184. p. 7.

²⁸ European Parliament: Dictatorate-General For External Policies, Policy Department, (2016) *Russian military presence in the Eastern Partnership Countries*. p.29.

²⁹ Bowen, Andrew S.; Welt, Cory (2021); *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*, Congressional Research Service p.9.

³⁰ uo. p. 9.

De Oroszország nem csupán Örményországgal igyekszik mindkét fél számára előnyös kapcsolatokat kiépíteni, hiszen Azerbajdzsán ugyancsak a nagyhatalom egyik partnerévé vált. A 90-es évek során a Hejdar Alijev vezette ország eleinte próbált távolságot tartani Moszkvától, azonban a későbbiekben az azeri álláspont megváltozott és az ország közeledni kezdett Oroszország felé, annak érdekében, hogy a belső és külső problémái elrendezésére úgy találjon megoldást, hogy az a saját és a térségbeli nagyhatalmak számára is elfogadható legyen.³¹

Ezeknek köszönhetően az Azerbajdzsánban és Örményországban rendszeresített fegyverek túlnyomórészt szovjet-, illetve orosz gyártásúak. Azonban a nagyhatalom igyekszik fenntartani a két állam erőegyensúlyát: Azerbajdzsán fegyverkezését látván Moszkva például kedvezményes áron, illetve hitelre ajánlott többek között fegyvereket, ballisztikus rakétarendszereket és vadászrepülőgépeket Örményországnak. Ugyanakkor Azerbajdzsán támogatásának mértékét Oroszország redukálta, ami miatt a dél-kaukázusi ország újabb partnereket keresett, akiktől hadászati eszközeit beszerezheti – ez a jelenség is közrejátszhatott abban, hogy a 2020-ban lezajló háború ilyen mértékben az azeriek javára dőlt el.

Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk Törökországot, amely az utóbbi években egyre inkább partnerként kezdett Azerbajdzsánra tekinteni, így a török-azeri kapcsolatok az elmúlt időszakban több téren is megerősödtek. Ez köszönhető annak is, hogy a két ország narratívája szerint Örményország és Törökország „egy nemzet, két államban”³². A megerősödő relációk pedig nem csak gazdasági és diplomáciai téren, hanem a katonai együttműködésben is egyre jobban megnyilvánultak. Törökország Azerbajdzsán elsőszámú katonai szövetségese, amely abban is megmutatkozik, hogy a 2020-as háborúban Azerbajdzsán lényeges fölényt szerzett a harcokban használt, többek között török fejlesztésű drónokkal. Mindemellett Törökország a diplomáciai „küzdelmek” során is szövetségese oldalán állt: Recep Tayyip Erdogan török elnök – amellett, hogy már régóta támogatását fejezte ki az azeri törekvések, és az örmény csapatok Hegyi-Karabahból való kivonásával kapcsolatban - hangoztatta, hogy „a végleges béke csak akkor következik be, ha Örményország elhagyja azokat a területeket, amelyeket elcsatolt Azerbajdzsántól.”³³ Erdogan emellett az azeri felet jövőbeni támogatásáról is biztosította.

³¹ Bowen, Andrew S.; Welt, Cory (2021); *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*, Congressional Research Service p.9.

³² Tiftikçigil, Burcu Yavuz; Yesevi, Çağla Gül, 2015, *Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis*, p. 28.

³³ Bowen, Andrew S.; Welt, Cory (2021); *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*, Congressional Research Service p.12.

2.2. A hadviselő felek felszereltsége³⁴

A háborúban Örményország és Azerbajdzsán felszereltsége különbözött. Annak ellenére, hogy a Dél-Kaukázust egy viszonylag elszigetelt térségként szokták emlegetni, a harcok – legfőképpen a drónhadviselés miatt – modernnek titulálhatóak. Ahhoz, hogy a háború végkimenetelét jobban érthessük, szeretném összevetni a hadviselő felek felszereltségét és az ezek közötti hasonlóságokat, illetve eltéréseket.

A legszembeütőbb különbség az, hogy amíg Örményország a már említett, az orosz érdekszférába tartozó államokat katonailag összefogó Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (KBSZSZ) tagja, addig Azerbajdzsán jelenleg az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) békepartnerségi programjában vesz részt, tehát semleges, az országra katonai szervezetnek nincs nagy hatása. Katonai szövetséghez tartozástól függetlenül – és annak ellenére, hogy papíron ez az ország szorgalmazza leginkább a tartós béke megkötését a térségben – Oroszország vált mind Azerbajdzsán, mind Örményország legnagyobb partnerévé, ami a fegyvereladásokat illeti. Azonban a nagyhatalom mellett más államok is beszálltak a két dél-kaukázusi ország 2010-es években való „fegyverkezési versenyébe”, a továbbiakban ezeket szeretném sorra venni.

A KBSZSZ-tagsága miatt Örményországnak a már említett Oroszország a legnagyobb fegyverimportőre. A 2011-2020-as ciklusban a második hegyi-karabahi háborúban az örmények által használt fegyverek mintegy 94%-át Oroszország biztosította.³⁵ A nagyhatalom által az Örményországnak adott fegyverek között páncélozott járművek, tankok, légvédelmi fegyverrendszereket és más, páncélozott járművek ellen bevethető eszközök szerepeltek. Örményország ebben az időszakban kapta meg az orosz gyártmányú 9K720 „Iszkander” rakétarendszereket, illetve a mára már kissé idejét múlt, de hadrendbe állításának idején csúcskategóriájúnak titulált Sz-300-as légvédelmi rakétarendszerekből.³⁶

³⁴ Ez a fejezet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a fejezetével.

³⁵ Kuimova, Alexandra; Wezeman Peter D.; Wezeman, Siemon T., (2021), *Trends In International Arms Transfers, 2020*, Stockholm International Peace Research Institute. p. 11.

³⁶ Kuimova, Alexandra; Smith, Jordan; Wezeman Peter D., (2021), *Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh*, Stockholm International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>

Továbbá Örményország ebben az időszakban négy Szu-30 vadászbombázóra is szert tett, amelyeket azonban a 2020-ban lezajló háború során nem vetettek be.³⁷

Más államok is segítették Örményország fegyverkezését: Jordánia és Bulgária is több, használt légvédelmi rendszert, illetve rakétavetőket és kézi lőfegyvereket adott el Örményországnak.

A fegyverkezést tekintve, Azerbajdzsán az utóbbi évtizedekben szignifikáns előnyre tett szert Örményországgal szemben, amely alapján feltételezhető volt, hogy az ország már évek óta készülhetett egy nagyobb intenzitású konfliktusra, az első hegyi-karabahi háborúban elveszített területek visszaszerzésének céljából. Az elmúlt időszakban Azerbajdzsán legfontosabb fegyverkereskedelmi partnereivé Oroszország, Törökország, Izrael és Fehéroroszország váltak.³⁸ Azerbajdzsán a 2011 és 2020 közötti időszakban fegyvereinek 60.1%-át Oroszországtól vásárolta, ez nagyrészt páncélozott járművekből, légvédelmi rendszerekből, katonai helikopterekből, páncéltörő rakétákból és tüzérségi fegyverekből állt. Érdekesség, hogy azáltal, hogy Oroszország mindkét felet ekkora arányban támogatta fegyverrel, a 2020-as háború folyamán olyan esetekről is beszámoltak, hogy olyan, azeriek által használt orosz gyártású páncélozott járművek semmisültek meg, amelyeket a Karabahban harcoló örmény erők ugyancsak orosz eredetű fegyverekkel támadtak.

Azerbajdzsán és Fehéroroszország katonai kapcsolatai is erősödtek az előző évtizedben. Habár a dél-kaukázusi ország elenyésző – 7.1%-os - mértékben vásárolt be a fehérorosz erők által is használt fegyvernemekből, a két ország között jelentős katonai kooperáció alakult ki. A két ország jó kapcsolata Fehéroroszország számára egy másik okból is jelentős: a kelet-európai állam, hogy csökkentse az orosz olajtól való függését, kereskedelmi partnerként tekintett Azerbajdzsánra, többek között ezért is törekedett a dél-kaukázusi országgal való jó kapcsolatra.³⁹

³⁷ Kuimova, Alexandra; Smith, Jordan; Wezeman Peter D., (2021), *Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh*, Stockholm International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>

³⁸ Kuimova, Alexandra; Smith, Jordan; Wezeman Peter D., (2021), *Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh*, Stockholm International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>

³⁹ Kuimova, Alexandra; Smith, Jordan; Wezeman Peter D., (2021), *Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh*, Stockholm International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>

A már említett Törökország nem csak diplomáciai erejét bevetve támogatta az azerbajdzsáni hadsereg fejlesztését. Törökország volt az egyik állam, amely biztosította – amellet, hogy ugyancsak tűzérési fegyvereket, illetve katonai járműveket adott Azerbajdzsánnak – a 2020-as hegyi-karabahi háború egyik leghatékonyabb eszközét, a török fejlesztésű Bayraktar TB2-es UAV⁴⁰-ket, a rájuk szerelt távolról irányítható rakétákkal. Mindemellett a háború folyamán az azeriek számára fontos stratégiai pontokon a TRG-300-as rakétarendszereket is alkalmazták.

Ugyan Izrael 2011 és 2020 között „csak” a fegyverek 27%-át szállította le Azerbajdzsánnak, a két ország közötti együttműködést érdemes jobban górcső alá venni. Az azeri-izraeli kooperáció kezdőpontjának 1991-et is vehetjük, ugyanis Izrael ekkor az első országok közé tartozott, aki elismerte az újonnan függetlenedő Azerbajdzsánt. A két ország közötti diplomáciai kapcsolatok 1992 áprilisában alakultak ki, és Izrael már 1993-ban állandó nagykövetséggel rendelkezett Azerbajdzsánban.⁴¹ Azerbajdzsán eleinte – attól tartva, hogy muszlim szövetségesei rossz szemmel néznék az Izraellel való szövetségét – nem akart nagykövetséget Izraelben, azonban a 2020-as háború után annak a lehetősége is fennállt, hogy az azeri vezetés ezen döntése megváltozhat. A jó diplomáciai kapcsolatok azonban magukkal hozták a katonai együttműködés megteremtésének lehetőségét, amellyel mindkettő állam élt is. Csak az elmúlt néhány év során Izrael gondoskodott arról, hogy Azerbajdzsán drónhatalommá válhasson. A közel-keleti állam 2016-tól kezdve Azerbajdzsán legaktívabb fegyverbeszállítójává vált, az ország fegyverimportjának 69%-át Izrael adta. Az importált fegyverek nagyrészt a már említett drónokból, az úgynevezett „loitering munition”⁴²-ökből, illetve ballisztikus rakétákból állt.

Azerbajdzsán ezeknek az eszközöknek köszönhetette azt a fölényt, amelyet a légtérben szerezhettek. Az olyan izraeli fejlesztésű drónokat, mint például a HAROP, SkyStriker, Hermes-900, vagy Orbiter 1K, olyan területeken is fel tudták használni, - ráadásul embervesztés nélkül - mint például a felderítés, vagy éppen az ellenséges katonák és járművek semlegesítése. A továbbiakban a felsorolt drónok felhasználásáról szeretnék írni.

⁴⁰ *Unmanned aerial vehicle, azaz pilóta nélküli repülőgép, egyéb megnevezései UCAV, vagy drón*

⁴¹ Idan, Avinoam; Dr. Shaffer, Brenda, (2021), *Israel's role in the Second Armenia-Azerbaijan War, The Karabakh Gambit: Responsibility for the Future*, Foundation for Defense of Democracies, <https://www.fdd.org/analysis/2021/12/07/israels-role-armenia-azerbaijan-war/>

⁴² *Az eszköz nevére pontos magyar fordítás még nincsen, cikkekben általában „kamikaze” drónokként nevezik őket.*

2. 3. Drónhadviselés a 44 napos háborúban⁴³

A háború során a legnagyobb újítást a már említett drónhadviselés jelentette, ugyanis a 2020-as hegyi-karabahi háború volt az első olyan fegyveres konfliktus, amelyben a drónokat nem csak egy-egy célpont ellen, hanem általánosságban, minden területen bevetették. A saját fejlesztésű és gyártású örmény, illetve importált azeri drónok százait helyezték üzembe, azonban az eszközök minőségbéli különbsége miatt a légtér fölött rövidesen Azerbajdzsán kezdhette el uralkodni. A muszlim ország háborúban mutatott sikerességét egyébként több tényező is elősegítette. Feltételezhető, hogy az örmény hírszerzés nem megfelelően végezte el a feladatát, hiszen Azerbajdzsán 2020. szeptember 27-én több fronton kezdte meg az offenzíváját Hegyi-Karabah ellen, amely azt mutatta, - azokkal a hírekkel ellentétben, amelyek szerint nem tudni, hogy ki indította meg az offenzívát - hogy az azerbajdzsáni erők már előre kitervelték a támadást.

Emellett úgy tűnt, hogy az örmények nem készültek arra, hogy Azerbajdzsán „szintet lépett”⁴⁴ és az ország ekkora mértékben fogja a modern fegyverzetre bízni magát. Pedig intő jelként szolgálhatott volna az örmény fél számára a már említett nagymértékű fegyverimport, amit Azerbajdzsán az elmúlt években véghez vitt. Pedig KBSZSZ tagságából kifolyólag az örményeknek minden lehetőségük megvolt arra, hogy - a Kelet-Ukrajnában szervezett tapasztalatok alapján -információt és technikát szerezzenek Oroszországtól ahhoz, hogy egy háború esetén hatékonyan tudják hárítani a pilóta nélküli repülőgépek támadásait, vagy – gyakorlatilag ahogyan a háború során történt – invázióját⁴⁵. A modern felszerelés mellett Azerbajdzsán előnyére vált, hogy egy effektív stratégiát dolgozott ki a karabahi területek megtámadására. A muszlim ország csapatai először a terület „lankásabb”⁴⁶, déli területeit kezdték el ostromolni, hiszen ezek a terepviszonyok kedvezőbbek voltak a páncélozott járművek számára. Ugyanakkor a háború elején az ezek a csapatok nagyobb veszteségeket szenvedtek, hiszen az defenzíven berendezkedő örmény erők hatékonyan tudtak védekezni, illetve a tüzérségi fegyverekkel eleinte jól tudták hárítani a közelgő azerbajdzsáni csapatok

⁴³ Ez a fejezet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a fejezetével.

⁴⁴ Egresi Zoltán, Jójárt Krisztián, Rácz András (2022): *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után* p. 27.

⁴⁵ Egresi Zoltán, Jójárt Krisztián, Rácz András (2022): *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után* p. 28.

⁴⁶ Egresi Zoltán, Jójárt Krisztián, Rácz András (2022): *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után* p. 23.

támadásait. Ekkor még úgy tűnt, hogy Baku elszámolta magát az offenzíva kapcsán, azonban a háború első hete után változni látszottak az erőviszonyok: Azerbajdzsán elkezdte bevetni a pilóta nélküli repülőgépeket, ezáltal a támadó fél a háború hátralevő részében komoly előnyre tett szert.

Valójában miért is vált Azerbajdzsán a légtér urává?

Azerbajdzsán nagy számú pilóta nélküli repülőgépet vetett be a fegyveres konfliktus során, egy előre kidolgozott stratégia alapján, az örmény erők pedig nem voltak felkészülve arra, hogy ezeket a támadásokat megállíthassák. A dróncsapásokkal az azeri csapatok rövid időn belül számottevő károkat okoztak az örmények tüzérségi erőiben és a stratégiai fontos pontjaiban, illetve a gépek az ellenséges katonák sorait is megtizedelték.

A Karabahért harcoló erők több, később a háború végkifejletét is eldöntő hibát is ejtettek az offenzíva elején: először is, úgy tűnt, hogy az örmények arra készültek, hogy gyorsan visszaverik a támadó azerbajdzsáni csapatokat. Így a drónelhárításra alkalmas eszközöket nem vetették be Azerbajdzsán ellen, pedig Örményország rendelkezett orosz fejlesztésű TOR-M2KM típusú, a pilótanélküli repülőgépek lelövésére is alkalmas légvédelmi rendszerrel, azonban ezeket az reguláris erők nem használták⁴⁷. Emellett – az egyébként nem túl erős – örmény légierő Szuhoj Szu-30-as vadászbombázó repülőgépei mindvégig a földön maradtak. A légierő ugyanis a drónok ellen nem volt bevethető, a háborúban Azerbajdzsán pedig nagymértékben a pilóta nélküli repülőgépekre hagyatkozott, nem a „hagyományos”⁴⁸, vadászrepülőgépekre.⁴⁹

Problémát okozott az is, hogy a drónok nagy része „láthatatlanul” be tudott lépni a karabahi légtérbe. Ezeket az eszközöket még az örmény csapatok által használt – a nem is olyan régen csúcstechnológiásnak nevezett – Sz-300-as légvédelmi rendszerek sem veszik észre, aminek egy meglehetősen egyszerű oka van: a UAV-k, különösképpen a kamikaze drónok mérete. Ugyanis, amikor az 1980-90-es években ezeket a légvédelmi rendszereket fejlesztették, a drónhadviselés még egy nem létező fogalom volt, tehát ezeket az eszközöket nem kellett ennyire kis méretű ellenfelekre finomhangolni. Így a háborúban ezek a légvédelmi rendszerek

⁴⁷ Egresi Zoltán, Jójárt Krisztián, Rácz András (2022): *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után* p.28.

⁴⁸ uo. p. 28.

⁴⁹ Egresi Zoltán, Jójárt Krisztián, Rácz András (2022): *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után* pp.28.-29.

használatatlanok voltak, sőt, több Sz-300-as is megsemmisült⁵⁰ az Azerbajdzsánból érkező drónok támadásaiban⁵¹ és ugyanebből az okból kifolyólag néhány, az örmények által használt rakétaindító is megrongálódott. Azerbajdzsán egyébként a stratégiájának is köszönhette azt, hogy effektíven és viszonylag kis veszteségekkel leküzdhette a karabahi légvédelmet: Baku Antonov An-2-es, eredetileg a mezőgazdasági feladatok ellátására tervezett repülőgépeket távirányításúra alakított át, amelyeket az első napokban az azeri haderő azért vetett be, hogy a gépekre támadó karabahi erők felfedjék az állásaikat, így a később érkező, modern drónok már célzottan tudták a támadásaikat végrehajtani.

Ezek alapján látszik, hogy Azerbajdzsán gyakorlatilag egy teljes drónarzenált hozott létre, amelynek tagjaiból szeretnék egy kicsit szemezgetni, és bemutatni, hogy ezek az eszközök milyen területeken felhasználhatók:

Az azeri fél egyik „üdvöskéje” az Israel Aerospace Industries (IAI) által fejlesztett HAROP kamikaze drón, amely nem csak a felderítésre, hanem támadások véghezvitelére is alkalmas. A drónt egyébként már a 2016-os konfliktus során is bevetette az azeri fél, azonban az eszközt a 2020-as háború során sikerült maximálisan kihasználni. A mesterséges intelligenciával ellátott drón magában is el tudta végezni a felderítési feladatokat, és akár a támadásokat is, de abban az esetben, ha az AI⁵² rosszul választotta volna ki a következő célpontot, a járulékos károk, veszteségek elkerülésének érdekében a drónt az üzemeltetője manuálisan is leállíthatta.⁵³

Hasonló elveken működött a harcok során bevetett, ugyancsak izraeli fejlesztésű SkyStriker kamikaze drón is. Az azerbajdzsáni haderő körülbelül 100 darab ilyen típusú drónnal rendelkezett⁵⁴, ezeket a harcok során legfőképpen támadásokra használták fel. A SkyStrikerekre ugyanis 5-10 kilogramm tömegű robbanófejek erősíthetők, amelyeket a drónok nagy sebességgel – 20 kilométeren belül mindössze percek alatt - tudtak eljuttatni a célpontokig. Ezen drónok másik előnye, hogy nagyon halkak, ezáltal az azeriek meglepetésszerű támadásokat tudtak véghez vinni Hegyi-Karabah területén⁵⁵.

⁵⁰ Ho, Ben (2021), *The Second Nagorno-Karabakh War, Takeaways for Singapore's Ground-Based Air Defense*, *Journal Of Indo-Pacific Affairs*, p. 26.

⁵¹ Egresi Zoltán, Jójárt Krisztián, Rácz András (2022): *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után* p. 30.

⁵² *Mesterséges intelligencia*

⁵³ *A HAROP típusú drónt bemutató weboldal, Israel Aerospace Industries*, <https://www.iai.co.il/p/harop>

⁵⁴ Rumbaugh, Wes; Shaikh, Shaan (2020), *The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense*, <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense>

⁵⁵ Az Elbit Systems elektronikai cég bemutató dokumentuma a SkyStriker UAV-ről, <https://elbitsystems.com/landing/wp-content/uploads/2018/07/Sky-Striker.pdf>

Ahhoz, hogy a háború azerbajdzsáni sikerrel záruljon, HAROP mellett a fontos szerepe volt a török fejlesztésű Bayraktar TB2 típusú drónoknak is, amelyek nem csak támadásra, hanem felderítésre is felhasználhatók voltak. Mivel a Bayraktar egy úgynevezett „MALE”⁵⁶ pilóta nélküli harci repülőgép, Azerbajdzsán akár egy egész napos felderítési feladatot is egy drónra tudott bízni, amely így valós időben tudta ellátni információval az eszközt üzemeltető csapatokat. Azonban a drón irányítása kérdéseket vont maga után: mivel a Bayraktarokat Azerbajdzsán csak 2020 nyarán, néhány hónappal a háború kirobbanása előtt szerezte be, feltételezhető, hogy az eszközöket a háborúban a törökök irányították, hiszen az azerbajdzsáni erőknek nem lett volna elég ideje megtanulni a drónok kezelését a szeptemberi eskaláció előtt.

2.4. Út a tűzszünethez, a háború lezárása

2.4.1. A 2020 október 10-én életbe lépő tűzszüneti megállapodás⁵⁷

A háború egyre fokozódó intenzitása, és az eskaláció miatti humanitárius katasztrófa megelőzésének érdekében a nemzetközi közösség sürgette a feleket a harcok minél gyorsabb lezárására.

Az első jelentősebb lépéseket a harcok megállítása felé a háború kirobbanása után két héttel tették. A konfliktushelyzet elsimításának érdekében Örményország október elején bejelentette, hogy hajlandó egy új tűzszüneti megállapodás megkötésére. A tűzszüneti megállapodást a nemzetközi közösség is szorgalmazta, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet Minszk-csoportja is biztosította segítségét felől a résztvevőket⁵⁸. Azonban úgy tűnt, hogy a háború végére nem az EBESZ csoportja tesz majd pontot: 2020. október 8-án ugyanis Vlagyimir Putyin orosz államfő bejelentette, hogy a konfliktus lezárásával kapcsolatban telefonhívásokon⁵⁹ keresztül egyeztetett Azerbajdzsán és Örményország elnökeivel, Ilham Alijevvel és Nikol Pashinyannal. A két dél-kaukázusi állam vezetője biztosította arról Putyint, hogy készen állnak egy értekezletre, amelyen a konfliktus körüli kérdésekre megoldást találhatnak. Emellett Putyin humanitárius okokból is szorgalmazta a tűzszüneti megállapodás létrehozását. Ezzel kapcsolatban arra kérte a feleket, hogy vigyék véghez a fogolycseréket és

⁵⁶ „Medium-altitude long-endurance”, tehát „Közepes magasságú, hosszú bevetési idejű” repülőgép. Ezek a drónok általában 3-9000 méteres magasságban bevetethetők, és repülési idejük 24-48 óra.

⁵⁷ Ez a fejezet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a fejezetével

⁵⁸ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), Minszk-csoportjának közleménye (2020), <https://www.osce.org/minsk-group/465879>

⁵⁹ A Kreml hivatalos weboldala, (2020), Telephone conversation with Prime Minister of Armenia Nikol Pashinyan, <http://en.kremlin.ru/catalog/persons/550/events/67156>

a háborúban elesett katonák holttestének hazaszállítását. Az orosz államfő a további részletek megvitatására 2020. október 9-re egy tárgyalást szervezett Moszkvába, amelyre meghívta a hadviselő országok vezetőit.

A találkozóra így Oroszországban került sor. A multilaterális tárgyalás mintegy 10 órán keresztül húzódott, és úgy tűnt, hogy sikeresen végződött: a harcban álló felek megkötötték a tűzszüneti megállapodást. A teljes egyezmény több pontot is magában foglalt: a tűzszünet október 10-én, éjféltől lépett hatályba, és kiadta a feleknek, hogy a foglyul ejtett katonákat, személyeket, és a harcokban elesettek holttestét ki kell cserélniük, illetve haza kell szállítaniuk. Ennek betartását egy negyedik szereplő, a Nemzetközi Vöröskereszt is felügyelte. A megállapodás másik fontos pontja egy, az örmény és az azerbajdzsáni felek közötti békeszerződés aláírásáról szóló tárgyalások véghezvitele volt, amelyekben a tervek szerint az EBESZ Minszk-csoportja is részt vett volna. Továbbá, a megbeszélésen részt vevő felek megerősítették, hogy a tárgyalási folyamat formátuma a jövőben is változatlan marad.^{60, 61}

A tűzszüneti megállapodást a nemzetközi közösség is örömmel fogadta: többek között Antonio Guterres ENSZ főtitkár is köszönetét fejezte ki⁶² Oroszországnak a közvetítéséért, illetve megkérte az örmény és azerbajdzsáni népeket, hogy tartsák be a szerződésbe foglalt pontokat. Guterres továbbá felhívta a szervezet tagjainak figyelmét arra, hogy segítsék a hegyi-karabahi konfliktusban részt vevő feleket, abban, hogy a lehető leghamarabb létrejöhessen közöttük egy, az évtizedek óta tartó konfliktussorozat végére pontot tevő békemegállapodás.

A megállapodás azonban nem volt hosszú életű: a tűzszünetet a felek a szerződés hatályba lépése után, szinte azonnal megszüntették, így, a háború végleges lezárásához és a konfliktus „befagyasztásához” újabb tárgyalások váltak szükségessé. Az érintett felek legközelebbi megbeszélést október 14-re szervezték, Minszkben, ahol ugyancsak az előző trilaterális tárgyalásban részt vevő államok – Azerbajdzsán, Oroszország és Örményország – külügyminiszterei gyűltek össze, hogy megoldást találjanak a hegyi-karabahi vérontás megállítására. A tárgyalás félsikerrel zárult, a felek megegyeztek abban, hogy november 9-én újból megpróbálnak dülőre jutni a háború lezárásával kapcsolatban.⁶³ A résztvevők ekkor

⁶⁰ Az Kreml hivatalos weboldala (2020), *Заявление министров иностранных дел Российской Федерации, Азербайджанской Республики и Республики Армения*, online: <http://kremlin.ru/events/president/news/64384>

⁶¹ Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

⁶² UN News, (2020), *UN chief welcomes Nagorno-Karabakh ceasefire*, <https://news.un.org/en/story/2020/10/1075132>

⁶³ Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

állapodtak meg abban⁶⁴, hogy a konfliktus befejezése és a helyzet további romlásának meggátolása végett Oroszország a továbbiakban békefenntartókat helyez ki Hegyi-Karabah területére.⁶⁵

2.4.2. A 2020. november 10-én életbe lépő tűzszüneti megállapodás

A hat héten át tartó háború lezárását végül a 2020. november 9-én, Moszkvában megrendezett multilaterális tárgyalás hozta el. A találkozón – az előző alkalmakhoz hasonlóan – újra az azeri és az orosz elnök, illetve az örmény miniszterelnök gyűlt össze, hogy megoldást közösen megoldást találjanak a konfliktusra. A lezajló multilaterális tárgyaláson a felek egy kilencpontos megállapodást hoztak létre⁶⁶, amelynek első pontja a tűzszüneti megállapodás, amely szerint a harcban álló felek moszkvai idő szerint 2020. november 10-én, éjfélről életbe lépett és lezárta a Hegyi-Karabahban folyó harcokat. A megállapodás továbbá a térség területi felosztásán is változtatott, Örményország több térséget – Lacsín-, Agdám-, és Kelbadzsar járását - volt köteles át-, illetve visszaadni Azerbajdzsánnak. A megállapodás – Oroszországra nézve - legszámottevőbb pontja az orosz békefenntartók kihelyezése volt: az Azerbajdzsán fennhatósága alá került területek közül Lacsín régiója és az úgynevezett Lacsín-folyosó egy speciális területté vált. A nagyjából öt kilométeres hosszúságú folyosót a megállapodás szerint öt évig az orosz békefenntartók fogják felügyelni⁶⁷.

Tehát, a 2020. november 9-én aláírt tűzszüneti egyezményben foglaltak szerint Oroszország mintegy 1960 békefenntartó katonát⁶⁸ helyezett ki Hegyi-Karabah területére, akik öt éven keresztül hivatottak megőrizni a nyugalmat a kritikus területeken. Az egyezményben azt is rögzítették, hogy a békefenntartó műveletet hatályba lépéstől számítva 5 év múlva felülvizsgálják, és ha úgy ítélik, hogy az szükséges az orosz katonák továbbra is a térségben állomásozhatnak. Az általános békefenntartói feladatkörök mellett katonák egyik legfontosabb teendőjévé vált az aknamentesítés, illetve a fel nem robbant lőszeresek hatástalanítása is.⁶⁹ A

⁶⁴ Rácz András, (2021), *In Russia's Hands - Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement*, European Union Institute for Security Studies, <https://www.iss.europa.eu/content/russias-hands>

⁶⁵ Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

⁶⁶ A Kreml hivatalos weboldala, (2020), *Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации*, <http://kremlin.ru/events/president/news/64384>

⁶⁷ Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

⁶⁸ International Crisis Group, (2020), *Getting from Ceasefire to Peace in Nagorno-Karabakh*, p. 2.

⁶⁹ Socor, Vladimir (2021), *Russian 'Peacekeeping' in Karabakh: Old Model, New Features, Mission Creep (Part Two)*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 12,

békefenntartók kihelyezése egyebként nem csak az örmények érdeke, a megállapodás Oroszországnak is az előnyére válik, hiszen így a nagyhatalom kiterjesztheti befolyását a dél-kaukázusi térségben. Azzal pedig, hogy megvetette lábát a hegyi-karabahi térségben, Oroszország várhatóan nem fog onnan egyhamar kilépni. Az ötéves mandátum lejártá után, a lehetséges további azeri agresszió lehetősége miatt Oroszország – a kilencpontos szerződésben foglaltak alapján - meghosszabbíthatja a békefenntartók kihelyezését, így amíg Hegyi-Karabahban a felek nem kötnek békeszerződést, addig a közvetlen orosz jelenlét állandó lesz.⁷⁰ A továbbiakban azonban felmerülhet az a lehetőség is, – annak érdekében, hogy az orosz katonák állomásozása „nemzetközibb” és legitimebb legyen – hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa felvethetné, hogy az ötéves békefenntartó küldetés során Oroszország ossza meg az általa ellenőrzött területeken szerzett tapasztalatokat és információkat.⁷¹ Ezáltal Oroszország újabb, előreláthatólag számára is kedvező tárgyalásokba csatlakozhatna be a hegyi-karabahi jelenlétével kapcsolatban.⁷²

2. ábra

Hegyi-Karabah helyzete a 2020-as háború után⁷³

<https://jamestown.org/program/russian-peacekeeping-in-karabakh-old-model-new-features-mission-creep-part-two/>

⁷⁰ Rácz András, (2021), *In Russia's Hands - Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement*, European Union Institute for Security Studies, <https://www.iss.europa.eu/content/russias-hands>

⁷¹ International Crisis Group (2020), *Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War*, p. 15.

⁷² Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

⁷³ Radio Free Europe (2020. november 10.), *Russian Peacekeepers Deploy To Nagorno-Karabakh After Truce As Political Crisis Hits Armenia*, <https://www.rferl.org/a/russian-peacekeepers-deploy-to-nagorno-karabakh-after-truce-as-political-crisis-hits-armenia/30940268.html>

3. A háború lezárása, hatása a térség politikájára, területi felosztására⁷⁴

A második hegyi-karabahi háború végének tehát 2020. november 9-ét tekinthetjük. Ez azonban nem hozott békét a térségbe, sőt, az Azerbajdzsán és Örményország által aláírt kilencpontos megállapodással a konfliktus új dimenziókba lépett, hiszen a régió nagyhatalmai – Irán, Oroszország és Törökország – is az események aktív résztvevőivé váltak, mi több, a felsorolt országok a katonai jelenlétüket is sikeresen megerősítették a térségben.

3.1. A tűzszüneti megállapodás utáni területi és geopolitikai változások⁷⁵

Az orosz közvetítésű, november 10-én életbe lépő tűzszüneti megállapodás legszembevetőbb pontjai a Hegyi-Karabahban területi változásokat megcélzó intézkedések voltak. A dokumentum szerint a fogolycsere és a terület lakosságának visszatelepítése mellett több régiónak is meghatározott időn belül azerbajdzsáni fennhatóság alá kellett kerülnie⁷⁶. Az egyezményben foglaltak szerint, A megállapodás szerint az örmény fél 2020 november 15-ig Kelbadzsar járást, november 20-ig Agdám régióját, majd december 1-jén pedig Lacsín járást kényszerült átszolgáltatni Azerbajdzsánnak⁷⁷. Az Azerbajdzsán által megszerzett területeken több nagyobb, stratégiai fontosságú város is található, ezek közül az egyik legjelentősebb Shushi, amely különösen fájó pont a karabahi félnek, hiszen a helység a katonai jelentősége mellett, mind Azerbajdzsán, mind Hegyi-Karabah kulturális központjának is számított.

A háború után speciálisabb helyzetbe került Lacsín és Nahicseván térsége. A kilencpontos megállapodás értelmében⁷⁸ a karabahi félnek a Lacsín-régiót nem kellett teljes egészében átadnia Azerbajdzsánnak: a térség úgynevezett „Lacsín-folyosó” részét a karabahiak megtartották, ugyanis a mintegy 5 kilométer széles hágó az egyetlen szárazföldi összeköttetésé vált Örményország és Hegyi-Karabah között. A területet a már említett, orosz békefenntartók felügyelik.

⁷⁴ Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

⁷⁵ Ez a fejezet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a fejezetével.

⁷⁶ A Kreml hivatalos weboldala (2020), *Заявление министров иностранных дел Российской Федерации, Азербайджанской Республики и Республики Армения*, online: <http://kremlin.ru/events/president/news/64384>

⁷⁷ A Kreml hivatalos weboldala (2020), *Заявление министров иностранных дел Российской Федерации, Азербайджанской Республики и Республики Армения*, online: <http://kremlin.ru/events/president/news/64384>

⁷⁸ A Kreml hivatalos weboldala (2020), *Заявление министров иностранных дел Российской Федерации, Азербайджанской Республики и Республики Армения*, online: <http://kremlin.ru/events/president/news/64384>

A másik, a tűzszüneti megállapodás által még inkább érintett terület, Azerbajdzsán exklávéja, Nahicseván, amely Örményország déli határai mentén terül el. A terület a már említett kilencpontos megállapodás értelmében Azerbajdzsán számára könnyebben elérhetővé válhatott: Örményországnak biztosítania kellett a szabad közlekedést Nahicseván és Azerbajdzsán között, illetve a továbbiakban a szállítmányozás akadálymentességét a két ország területén. Ezt a pontot 2021 január 11-én egy trilaterális találkozón az azeri, az örmény és az orosz vezetők végül jobban körüljárták⁷⁹, amelynek eredményeképpen az addig nem használt nahicseváni folyosót újraindíthatták.

Oroszország mellett Törökország is aktívan elkezdett tevékenykedni a térségben, annak kiküszöbölésére, hogy vetélytársa túl nagy befolyást szerezzen a Kaukázus fölött. Habár ennek a törekvésnek Azerbajdzsán is az útjába állt volna, hiszen a dél-kaukázusi ország nem akar az oroszoktól függeni, de a török testvérnemzet megjelenésével Baku mégis engedékenyebb lett a szláv nagyhatalom jelenlétével szemben is: a háború után az említett két ország létrehozott egy közös, orosz-török megfigyelőközpontot, ahol a katonai intézmény megnyitása után 60-60 katona fogott hozzá a feladatok ellátásához⁸⁰, illetve a már említett felderítésre alkalmas drónok bevetésével kezdte el megfigyelés alatt tartani a területeket. A központ elhelyezésének kapcsán azonban a résztvevő felek között vitás helyzetek alakultak ki, többek között amiatt, hogy az intézmény hol helyezkedjen el. Az első ötletek között Gandzsa és Barda városai szerepeltek, azonban a központ túl messze esett volna Hegyi-Karabahtól, és az itt állomásozó orosz békefenntartók által felügyelt területektől, amely Azerbajdzsánnak nem lett volna előnyös, hiszen Oroszország a dél-kaukázusi állam határain belül is jobban megvethette volna a lábát⁸¹. Emellett pont a két egység távolsága miatt, a helyzet esetleges újbóli elmérgesedése esetén a békefenntartók és a török-orosz központ munkatársai nehezen tudtak volna együttműködni. Az intézményt végül Agdám járás egy apró településén, a Shushitól nagyjából 30 kilométerre fekvő Kiyamaddinliben állították fel. Vitás helyzetek azonban itt is felmerültek⁸²: Moszkva szerette

⁷⁹ Rahimov, Rahim (2021), *Nakhchivan Corridor: Implications for Georgia and Iran*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 13, <https://jamestown.org/program/nakhchivan-corridor-implications-for-georgia-and-iran/>

⁸⁰ Goble, Paul (2021), *Joint Russian-Turkish Karabakh Monitoring Center Opens Amidst Fresh Controversy*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 20, <https://jamestown.org/program/joint-russian-turkish-karabakh-monitoring-center-opens-amidst-fresh-controversy/>

⁸¹ Goble, Paul (2021), *Joint Russian-Turkish Karabakh Monitoring Center Opens Amidst Fresh Controversy*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 20, <https://jamestown.org/program/joint-russian-turkish-karabakh-monitoring-center-opens-amidst-fresh-controversy/>

⁸² Goble, Paul (2021), *Joint Russian-Turkish Karabakh Monitoring Center Opens Amidst Fresh Controversy*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 20, <https://jamestown.org/program/joint-russian-turkish-karabakh-monitoring-center-opens-amidst-fresh-controversy/>

volna, hogy a török befolyás itt is a lehető legkisebb maradjon, hiszen a központ tökéletes kezdőpont lehetett arra, hogy Törökország hivatásos katonák képében is megvesse a lábát a dél-kaukázusi országban. Ez valójában Azerbajdzsánnak még jól is jöhetett volna azért, hogy a karabahi helyzet még inkább az azeri félnek kedvezzen, de a jelentősebb befolyással rendelkező Oroszország el szeretne volna kerülni azt, hogy a török jelenlét még tovább nőhessen a térségben. Moszkva emellett ragaszkodott ahhoz a gondolatához is, hogy a helyszínen dolgozó török katonák ne léphessenek Karabah területére. Ez jelentősen megnehezítette a törököknek a hírszerzését a vitás területeken, illetve emiatt a kihelyezett katonáknak azokból az információkból kellett dolgozniuk, amiket az azeri erők szolgáltattak át nekik.⁸³

Mindezekután, rövid kitérőként megjegyezném, hogy Azerbajdzsán Oroszország irányában mutatott ambivalens kapcsolata nem csak a hegyi-karabahi konfliktusban, hanem ezen dolgozat megírásának idején is kitartott: a 2022 február 24-én eszkalálódó orosz-ukrán konfliktushelyzettel kapcsolatban Azerbajdzsán is álláspontot foglalt⁸⁴. Baku – amellett, hogy humanitárius segélyt és üzemanyagot szállított Ukrajnába – kiállt az ország szuverenitásának és területi integritásának megőrzéséért, de eközben ügyelt arra is, hogy közleményeiben az orosz narratívát se ítélje el. Mindemellett Azerbajdzsán kijelentette, hogy nyugati nyomásra semmilyen országot sem hajlandó szankcionálni⁸⁵, amely megintcsak azt mutatja, hogy a dél-kaukázusi állam nem szeretné, ha kapcsolata megromlana északi szomszédjával.

3.2 A háborút követő örmény belpolitikai válság

Várható volt az, hogy amint Nikol Pashinyan aláírja a tűzszüneti megállapodást, a miniszterelnök döntése az örmény nép és a fegyveres erők nemtetszését fogja kivívni. Jerevánban a háború után kormányellenes tüntetéssorozat indult, amely 2021 áprilisáig tartott. Ez idő alatt a tüntetők a háború súlyos örmény vereségére, illetve az elhibázott COVID járványkezelésre hivatkozva Pashinyan lemondását követelték⁸⁶. Erre mintegy válaszként a miniszterelnök az utcára hívta a mellette állókat is, arra hivatkozva, hogy a háború végkimenetele miatt a hadsereg katonai puccsot akar végrehajtani annak érdekében, hogy

⁸³ Goble, Paul (2021), *Joint Russian-Turkish Karabakh Monitoring Center Opens Amidst Fresh Controversy*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 20, <https://jamestown.org/program/joint-russian-turkish-karabakh-monitoring-center-opens-amidst-fresh-controversy/>

⁸⁴ Mikovic, Nikola (2022), *Azerbaijan watches closely the Russian invasion of Ukraine*, Lowy Institute, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/azerbaijan-and-russian-invasion-ukraine>

⁸⁵ Mikovic, Nikola (2022), *Azerbaijan watches closely the Russian invasion of Ukraine*, Lowy Institute, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/azerbaijan-and-russian-invasion-ukraine>

⁸⁶ Giragosian, Richard (2020) *Crisis in Post-War Armenia*, EaP Think Bridge, Eastern Partnership monthly analytical digest, p.9.

eltávolítsa őt a hatalomból. A hónapokig tartó tüntetések Pashinyan rezignálásával végződtek, viszont az államfő az esetleges utódja megválasztásáig, ideiglenesen tovább tevékenykedhetett. Nem sokkal ezután az örmény parlament kiírta az előrehozott parlamenti választások időpontját, amelyeket a rezignáló miniszterelnök nyert meg, így az örmény vezetőség összetételében nem történtek számottevő változások.

3. 4. Infrastrukturális változások és az ebből eredeztethető konfliktushelyzetek

A már említett nahicseváni változások átformálták a térség infrastruktúráját is. A megállapodások alapján történő alakulások legfőképpen a közlekedésre hatottak ki, ugyanis a 2021 január 11-én megtartott azerbajdzsáni-orosz-örmény tárgyalások során a résztvevők megállapodtak a régióban található tranzitútvonalak újraindításában, illetve fejlesztésében⁸⁷. Ennek köszönhetően az országok között újra elindulhatott a közúti és a vasúti áruszállítás, amelytől a felek a regionális szállítmányozás fellendülését is várták. Ezen megállapodással kapcsolatban is érezhető, hogy Oroszország kihasználta az alkalmat arra, hogy a háború utáni alakulásokkal a saját malmára hajtsa a vizet. Azonban ez más, térségbeli államoknak nem kedvezett, többek között például Iránnak: a perzsa nagyhatalom veszített befolyásából, hiszen az addig általa is használt Goris és Kapan között futó autópálya a háborút lezáró megállapodások értelmében Azerbajdzsánhoz, ezen belül pedig Nahicseván területére került⁸⁸. Ezzel Azerbajdzsán, és ugyancsak a regionális nagyhatalmi pozícióját bebiztosító Törökország jól járt, ugyanakkor Irán és Azerbajdzsán között, az utóbbi fél által meghozott intézkedések miatt megnőtt a feszültség, hiszen a perzsa állam kénytelen volt a szomszédja által diktált feltételek alapján igazítani jövőbeli helyezkedését a térségbeli kereskedelemben.⁸⁹

⁸⁷ Rahimov, Rahim (2021), *Nakhchivan Corridor: Implications for Georgia and Iran*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 13, <https://jamestown.org/program/nakhchivan-corridor-implications-for-georgia-and-iran/>

⁸⁸ Rahimov, Rahim (2021), *Nakhchivan Corridor: Implications for Georgia and Iran*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 13, <https://jamestown.org/program/nakhchivan-corridor-implications-for-georgia-and-iran/>

⁸⁹ Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

Konklúzió

A hegyi-karabahi konfliktus továbbra sem tekinthető lezártnak. A felek között időről-időre zajlanak kisebb-nagyobb összetűzések, azonban ez a 2020-as háború óta nem vezetett újabb, nagyobb fegyveres konfliktushoz. Viszont az elmúlt hetekben, - az orosz-ukrán konfliktus árnyékában – a karabahi események alakulása újra aggodalommal kezdte eltölteni a nemzetközi közösséget. Az utóbbi hónapokban többször is cikkeztek arról, hogy Azerbajdzsán az orosz békefenntartók által őrzött terület felé mutatott agressziót. Az eskaláció nem volt nagymértékű, nem tört ki háború, sőt, a rövid összetűzések talán katalizátorként is hathatnak arra, hogy a régóta húzódó konfliktusban részt vevő felek ne csak fegyvernyugvást, hanem egy végleges egyezményt írjanak alá, amely elhozhatja a békét a gyakran csak a Kaukázus puszkaporos hordójaként emlegetett Hegyi-Karabahba.

Azonban a jövő háborúiban előreláthatólag egyre relevánsabb lesz a drónhadviselés. A 44 napos háború rámutatott ezen eszközök hatékonyságára, illetve arra, hogy a hatalmas pusztítás véghezvitelére képes fegyverek elhárítására még nincsenek megfelelő eszközök. Jelenleg az ukrainai harctéren is a török fejlesztésű Bayraktar TB2 drónok, illetve az eddig szinte ismeretlen, az orosz fél által bevetett, iráni gyártású Shahed-136 drónok folytatják égi őrjárataikat, komoly problémákat okozva ezzel egymás haderejének. A drónok – akárcsak Hegyi-Karabahban – itt is emberveszteség nélkül képesek hatalmas károkat okozni az az ukrán és orosz fegyveres erőknek.

Az elmúlt időszak eseményeit tekintve, könnyen lehet, hogy a jövő hadviselését az fogja meghatározni, hogy ki az aki a leghalkabb, a leggyorsabb, vagy éppen a legokosabb drónokat gyártja le, illetve, hogy ki lesz az, aki ezeknek az elhárítására a legalkalmasabb eszközöket fejleszti ki. Ugyanakkor ez a fegyvernem nem csak lehetőségeket, hanem – rossz kezekbe kerülve - óriási veszélyeket is rejt magában. Ezáltal felmerülhet bennünk a kérdés, hogy az emberiség a kiugróan gyors technikai fejlődéssel arányosan képes lesz-e felnőni ahhoz a feladathoz, hogy – adott körülmények között – a kezünkben levő, pusztításra igencsak alkalmas eszközök mögé bújva is emberek tudjunk maradni⁹⁰.

⁹⁰ Ez a részlet megegyezik a szerző „Hegyi-Karabah az örmény-azeri konfliktus tükrében a Szovjetunió felbomlása után” címen megvédett szakdolgozatának a részletével.

Irodalomjegyzék

A HAROP típusú drónt bemutató weboldal, Israel Aerospace Industries, online: <https://www.iai.co.il/p/harop> (letöltés dátuma: 2022. 04. 06.)

A Kreml hivatalos weboldala, (2020), *Telephone conversation with Prime Minister of Armenia Nikol Pashinyan*, online: <http://en.kremlin.ru/catalog/persons/550/events/67156> (letöltés dátuma: 2022.01.18.)

A Kreml hivatalos weboldala, (2020), *Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации*, online: <http://kremlin.ru/events/president/news/64384> (letöltés dátuma: 2022. 01.18.)

Az Elbit Systems elektronikai cég bemutató dokumentuma a SkyStriker UAV-ről, online: <https://elbitsystems.com/landing/wp-content/uploads/2018/07/Sky-Striker.pdf> (letöltés dátuma: 2022. 04. 06.)

A Kreml hivatalos weboldala (2020), *Заявление министров иностранных дел Российской Федерации, Азербайджанской Республики и Республики Армения*, online: <http://kremlin.ru/events/president/news/64384> (letöltés dátuma: 2022. 01.18.)

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet Minszk-csoportjának közleménye (2020), online: <https://www.osce.org/minsk-group/465879> (letöltés dátuma: 2021. 11. 08.)

Ho, Ben (2021), *The Second Nagorno-Karabakh War, Takeaways for Singapore's Ground-Based Air Defense*, Journal Of Indo-Pacific Affairs, online: <https://media.defense.gov/2021/Aug/24/2002838133/-1/-1/1/Ho%20-%20Nagorno-Karabakh%20War.PDF> (letöltés dátuma: 2022. 03. 14.)

BBC (2020. október 12), *Armenia Azerbaijan: Reports of fresh shelling dent ceasefire hopes*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54488386> (letöltés dátuma: 2022. 03. 15.)

Bowen, Andrew S.; Welt, Cory (2021); *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*, Congressional Research Service, online: <https://sgp.fas.org/crs/row/R46651.pdf> (letöltés dátuma: 2022. 03.14.)

De Waal, Thomas, 2003, *Black Garden - Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York University Press (nyomtatott)

Egresi Zoltán, Jójárt Krisztián, Rácz András (2022): *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után*, Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézete, online: https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/VT_2022_1_Egeresi_Racz_Jojart_Strategiai%20helyzet%20Hegyi-Karabahban_a%202020_oszi%20haboru%20utan_full.pdf (letöltés dátuma: 2022. 04. 03.)

ENSZ-dokumentum (1994, május 5.), a Biskek-protokol, online: <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Bishkek%20Protocol.pdf> (Letöltés dátuma: 2021.10.29.)

Ethno Caucasus, adatgyűjtemény a hegyi-karabahi népszámlálásokról: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnkarabax.html> (Letöltés dátuma: 2022.03.14.)

European Parliament: Dictatorate-General For External Policies, Policy Department, (2016) *Russian military presence in the Eastern Partnership Countries.*, online:

https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/108547/Russia%20military%20in%20EaP_Workshop.pdf (letöltés dátuma: 2022. 03. 20.)

Giragosian, Richard (2020) *Crisis in Post-War Armenia*, EaP Think Bridge, Eastern Partnership monthly analytical digest, p.9., online: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/12/EaP-Think-Bridge-№31-2020.pdf> (letöltés dátuma: 2022.04.08.)

Goble, Paul (2021), *Joint Russian-Turkish Karabakh Monitoring Center Opens Amidst Fresh Controversy*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 20 Issue: 13, online: <https://jamestown.org/program/joint-russian-turkish-karabakh-monitoring-center-opens-amidst-fresh-controversy/> (letöltés dátuma: 2021. 10. 28.)

Hecht, Eado (2022), *Drones in the Nagorno-Karabakh War: Analyzing the Data*, Military Strategy Magazine, Volume 7, Issue 4, online: <https://www.militarystrategymagazine.com/article/drones-in-the-nagorno-karabakh-war-analyzing-the-data/> (letöltés dátuma: 2022.04.07.)

Idan, Avinoam; Dr.Shaffer, Brenda, (2021), *Israel's role in the Second Armenia-Azerbaijan War*, The Karabakh Gambit: Responsibility for the Future, Foundation for Defense of Democracies, online: <https://www.fdd.org/analysis/2021/12/07/israels-role-armenia-azerbaijan-war/> ((letöltés dátuma: 2022.03.14.)

INS Resource Information Center (1993), *Azerbaijan: The Status of Armenians, Russians, Jews and other minorities*, online: <http://hrlibrary.umn.edu/ins/azerba93.pdf> (letöltés dátuma: 2022.04.05.)

International Crisis Group, (2020), *Getting from Ceasefire to Peace in Nagorno-Karabakh* online:[https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Getting%20from%20Ceasefire%20to%20Peace%20in%20Nagorno-Karabakh%20 %20Crisis%20Group.pdf](https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Getting%20from%20Ceasefire%20to%20Peace%20in%20Nagorno-Karabakh%20%20Crisis%20Group.pdf) (letöltés dátuma: 2022.03.12.)

International Crisis Group (2020): Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War, online: <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b091-improving-prospects-nagorno-karabakh-war.pdf> (letöltés dátuma: 2021.11.01.)

International Crisis Group (2022): *The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer*, online: <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer> (letöltés dátuma: 2022.04.05.)

Jarosiewicz, Aleksandra; Falkowski, Maciej (2016) *The four-day war in Nagorno-Karabakh*, Centre for Eastern Studies, online: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-06/four-day-war-nagorno-karabakh> (letöltés dátuma: 2022.04.07.)

Kuimova, Alexandra; Smith, Jordan; Wezeman Peter D., (2021), *Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh*, Stockholm International Peace Research Institute online: <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh> (letöltés dátuma: 2022.03.14.)

Kuimova, Alexandra; Wezeman Peter D.; Wezeman, Siemon T., (2021), *Trends In International Arms Transfers, 2020*, Stockholm International Peace Research Institute, online: https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-03/fs_2203_at_2021.pdf (letöltés dátuma: 2022.03.14.)

Marosvári Csaba (2013): A hegyi-karabahi konfliktus (1988–1994). Grotius Közlemények (2013.10.16), online: http://www.grotius.hu/doc/pub/FXXWTT/2013-10-16_marosvari_csaba_a-hegyi-karabahi-konfliktus.pdf (letöltés dátuma: 2022.02.10.)

Mikovic, Nikola (2022), *Azerbaijan watches closely the Russian invasion of Ukraine*, Lowy Institute, online: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/azerbaijan-and-russian-invasion-ukraine> (letöltés dátuma: 2022.04.07.)

Rácz András, (2021), *In Russia's Hands - Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement*, European Union Institute for Security Studies, online: <https://www.iss.europa.eu/content/russias-hands> (letöltés dátuma: 2022.03.14.)

Rahimov, Rahim (2021), *Nakhchivan Corridor: Implications for Georgia and Iran*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 13, online: <https://jamestown.org/program/nakhchivan-corridor-implications-for-georgia-and-iran/> (letöltés dátuma: 2022.03.28.)

Reuters hírügynökség (2022.03.27.), *Russia and Azerbaijan trade barbs over Nagorno-Karabakh* <https://www.reuters.com/world/azerbaijan-denies-troops-pullout-peacekeepers-zone-nagorno-karabakh-2022-03-27/>, online (letöltés dátuma: 2022.04.08.)

Radio Free Europe (2020. november 10.), *Russian Peacekeepers Deploy To Nagorno-Karabakh After Truce As Political Crisis Hits Armenia*, <https://www.rferl.org/a/russian-peacekeepers-deploy-to-nagorno-karabakh-after-truce-as-political-crisis-hits-armenia/30940268.html> (letöltés dátuma: 2022.04.07.)

Rubin, Uzi (2020), *The Second Nagorno-Karabakh War: A Milestone in Military Affairs*, The Begin-Sadat Center For Strategic Studies, Bar-Ilan University, Mideast Security and Policy Studies No. 184: <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2020/12/184web-no-ital.pdf> (letöltés dátuma: 2021.10.28.)

Rumbaugh, Wes; Shaikh, Shaan (2020), *The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense*, Center for Strategic & International Studies, online: <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense> (letöltés dátuma: 2022.03.17.)

Socor, Vladimir (2021), *Russian 'Peacekeeping' in Karabakh: Old Model, New Features, Mission Creep (Part Two)*, The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 12, online: <https://jamestown.org/program/russian-peacekeeping-in-karabakh-old-model-new-features-mission-creep-part-two/> (letöltés dátuma: 2022.04.02.)

Szabó Mihály (2016): *Befagyott konfliktusok: esettanulmány Hegyi-Karabah példáján keresztül*. Tér-Gazdaság-Ember: a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának tudományos folyóirata, online:

https://tge.sze.hu/images/dokumentumok/Kötetek%20összes%20cikk/2016.%20IV.%20évfolyam%202.%20szám_Cikkek/SZABO%20MIHALY-2016-02.pdf (letöltés dátuma: 2022.03.10.)

Tiftikçigil, Burcu Yavuz; Yesevi, Çağla Gül (2015), *Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis*, online:

https://www.researchgate.net/publication/287432842_Turkey-Azerbaijan_Energy_Relations_A_Political_and_Economic_Analysis

(letöltés dátuma: 2022.04.08.)

UN News, (2020), *UN chief welcomes Nagorno-Karabakh ceasefire*, online: <https://news.un.org/en/story/2020/10/1075132> (letöltés dátuma: 2021.10.25.)

Yarrow, E.A, *The Caucasus: The British Withdrawal and Present Conditions*, The Journal of International Relations Vol. 10, No. 3 (Jan., 1920), online:

<https://www.jstor.org/stable/29738354?seq=1> (letöltés dátuma: 2022.01.18.)